

KONFERENCIJA

**Socijalni i
kulturni
KAPITAL**
U DRUŠTVIMA
ZAPADNOG BALKANA

Centar za empirijske studije kulture jugoistočne Evrope
Institut za filozofiju i društvenu teoriju Univerziteta u Beogradu
The Centre for South-East European Studies of the School of Slavonic and
East European Studies, University College London

Subota, 4. jun, Institut za filozofiju i društvenu teoriju,
Kraljice Natalije 45, Beograd

9.00 – 9.30

Registracija učesnika konferencije

9.30 – 10.00

Otvaranje konferencije (predstavnici CESK, IFDT, SEESS, RRPP)

10.00 – 10.30

Uvodno izlaganje:

Zagorka Golubović, Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu
Uloga zanemarenog kulturnog kapitala u involuciji demokratske tranzicije
(slučaj Srbije)

10.30 - 12.30

Prva sesija: Socijalni kapital: brušenje pojma

(moderator Predrag Cvetičanin)

Smiljka Tomanović, Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu
Značaj i značenje ekspresivnog i instrumentalnog socijalnog kapitala
za mlade iz različitih društvenih slojeva

Slobodan Miladinović, Fakultet organizacionih nauka, Univerzitet u Beogradu
Dva lica socijalnog kapitala: povezujući i premošćujući

Valentina Sokolovska, Filozofski fakultet, Univerzitet u Novom Sadu
Socijalne mreže, socijalni kapital i društveni status

Suzana Ignjatović, Institut društvenih nauka, Univerzitet u Beogradu
Linova teorija socijalnog kapitala

Konferencija „Socijalni i kulturni kapital u društvima Zapadnog Balkana“ se organizuje u saradnji Centra za empirijske studije kulture jugoistočne Evrope, Instituta za filozofiju i društvenu teoriju Univerziteta u Beogradu i Centra za studije jugoistočne Evrope, Skole slovenskih i istočno-evropskih studija, Univerziteta u Londonu. Ona je deo projekta „Socijalni i kulturni kapital u Srbiji“ koji se realizuje u okviru Regional Research Promotion Programme, kojim, uz finansijsku podršku Švajcarske agencije za saradnju i razvoj, rukovodi Univerzitet u Friburgu.

13.00 – 15.00

Druga sesija: Primena pojma socijalnog kapitala

(moderator Smiljka Tomanović)

Pavle Milenković, Filozofski fakultet, Univerzitet u Novom Sadu
Društveni kapital i balkansko društvo rizika

Mirjana Bobić, Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu
Primena pojma socijalnog kapitala u razumevanju braka i porodice u savremenoj Srbiji

Jelisaveta Vukelić i Irena Petrović, Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu
Socijalni kapital kao podloga kolektivnog delovanja – slučaj ekološkog aktivizma u dva grada u Srbiji

Srđan Šljukić i Marica Šljukić, Filozofski fakultet, Univerzitet u Novom Sadu
Socijalni kapital, zemljoradničke zadruge i odgovornost političke elite u Srbiji

15.00 – 16.30

Zajednički ručak učesnika konferencije

17.00 – 19.00

Treća sesija: Socijalne mreže, norme i poverenje

(moderator Mirjana Bobić)

Marta Kołczyńska, doktorantkinja na Postdiplomskoj školi za društvena istraživanja, Poljska akademija nauka
Poverenje u demokratske institucije na Zapadnom Balkanu

Natalija Žunić, Pravni fakultet i Danijela Gavrilović, Filozofski fakultet, Univerzitet u Nišu
„Bonding, bridging and linking“ - ženske mreže kao izvor socijalnog kapitala

Danijela Gavrilović i Miloš Jovanović, Filozofski fakultet, Univerzitet u Nišu
Poverenje i legitimacija: slučaj Srbija

Juliana Jovičić i Svenka Savić, Univerzitet u Novom Sadu
Nevidljivi socijalni kapital žena

19.30

Zajednička večera učesnika konferencije

Nedelja, 5. jun, Institut za filozofiju i društvenu teoriju, Kraljice Natalije 45, Beograd

10.00 – 10.30

Uvodno izlaganje:

Eric Gordy, Škola slovenskih i istočnoevropskih studija, Univerzitetski koledž u Londonu
Socijalni kapital u lokalnom kontekstu

10.30 – 12.30

Četvrta sesija: Generisanje, transformacija i raspodela kulturnog kapitala

(moderator Ivana Spasić)

Gregor Bulc, Fakultet društvenih nauka, Univerzitet u Ljubljani
Umetničko polje, stripovi i kulturni kapital u Sloveniji

Višnja Kisić, doktorant na Filozofskom fakultetu, Univerzitet u Beogradu
Stvaranje fizičkog, ljudskog, ekonomskog, socijalnog i kulturnog kapitala kroz programe volontiranja u muzejima: slučaj Narodnog muzeja u Beogradu

Predrag Cvetičanin, Centar za empirijske studije kulture jugoistočne Evrope, Niš, Jasmina Nedeljković, Fakultet za pravne i poslovne studije Novi Sad i Nemanja Krstić, doktorand na Filozofskom fakultetu u Beogradu
Konstruisanje kulturne mape Srbije (2005 i 2010. godine)

12.30 – 13.00

Pauza (sendviči, sokovi, kafa, čajevi)

13.00 – 15.30

Peta sesija: Borbe klasifikacija i nove forme kapitala

(moderator Danijela Gavrilović)

Radivoj Stepanov, Filozofski fakultet, Univerzitet u Novom Sadu
Pravni kapital Srbije u tokovima evrointegracija: prošlost, sadašnjost i perspektive

Program konferencije

Aleksandar Prnjat, Alfa University, Belgrade, Serbia

Religijski zasnovan moralni kapital i njegova upotreba u političkom prostoru

Marko Škorić i Aleksej Kišjuhas, Filozofski fakultet, Univerzitet u Novom Sadu

**Socijalna geometrija kao polje intelektualne kooperacije
socijalne psihologije i sociologije**

Ivana Spasić, Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu i

Ana Birešev, Institut za filozofiju i društvenu teoriju, Univerzitet u Beogradu

Država kao Veliki klasifikator

15.30

Zatvaranje konferencije

16.00

Zajednički ručak

Smiljka Tomanović

Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu

Značaj i značenje ekspresivnog i instrumentalnog socijalnog kapitala za mlade iz različitih društvenih slojeva

Savremena istraživanja ukazuju na značaj socijalnog kapitala za formiranje socijalne biografije mlade osobe. Ovo izlaganje se zasniva na rezultatima longitudinalnog kvalitativnog istraživanja sa dve grupe mladih iz radničkih i porodica srednjeg sloja iz Beograda. Socijalni kapital sa ekspresivnim efektom ima veliki značaj za sve mlade, jer obezbeđuje psihološko blagostanje: osećaj pripadanja, uklopljenosti, poverenja, podrške. Ekspresivni socijalni kapital potiče iz primarnih socijalnih okruženja mlade osobe – porodice i grupe prijatelja. Porodicu, uključujući i proširenu, mladi su isticali kao izvor ekspresivnih (podrške, pripadnosti), ali i instrumentalnih efekata (materijalne sigurnosti, pomoći), tako da u izvesnom smislu porodica čini socijalni kapital sama po sebi. Prijateljski odnosi, koji su distinktivni na osnovu kvaliteta trajnosti, bliskosti i poverenja – stvaraju osnovu ne samo za emotivnu podršku kao ekspresivni socijalni kapital, već neki od njih obezbeđuju kontakte koji pomažu ili mogu pomoći u ostvarenju interesa kao aktuelni ili potencijalni instrumentalni socijalni kapital.

Instrumentalni socijalni kapital ima poseban značaj za mlade u procesu tranzicije od obrazovanja do zaposlenja, ali su socijalni kontakti resurs i mehanizam u tom procesu na koji se više računa u radničkim porodicama. S obzirom na neusaglašenost srednjeg stručnog obrazovanja sa realnim mogućnostima zaposlenja, strategije zapošljavanja mladih iz radničkih porodica su fleksibilnije, pragmatičnije, ali i nesigurnije. One u velikoj meri zavise od informacija, kontakata, veza koje obezbeđuju roditelji i njihove društvene mreže, koje se održavaju i neguju. Sa druge strane, pošto je obrazovanje glavni mehanizam samoreprodukcije srednjih slojeva, instrumentalni socijalni kapital koji obezbeđuju roditelji iz tih slojeva usmeren je upravo na ojačavanje kulturnog kapitala mladih. Roditelji koji polažu na distinktivnost svog habitusa naglašavaju, neguju i na mlade prenose socijalne kontakte sa distinktivnim grupama kao oblik simboličkog kapitala.

Ključne reči: ekspresivni socijalni kapital; instrumentalni socijalni kapital; mladi; socijalna reprodukcija.

Slobodan Miladinović

Fakultet organizacionih nauka, Beograd

**Dva lica socijalnog kapitala –
povezujući i premošćujući**

Socijalni kapital je moguće posmatrati iz više uglova. Jedan od njih podrazumeva i podelu na povezujući i premošćujući. Ta podela se bazira na sposobnosti socijalnog kapitala da, stvarajući socijalne mreže, povezuje one koji su po nekom svojstvu slični i drži ih na okupu, kao homogenu grupu, radi zaštite njihovih partikularnih interesa, odnosno na sposobnosti istog da povezuje ljude različitih socijalnih karakteristika premošćujući njihove međusobne razlike, stvarajući socijalne mreže zainteresovane da rešavaju konkretne probleme od šireg društvenog značaja. Ključno svojstvo prvog tipa je isključivanje, a drugog uključivanje. Iz toga sledi da je društveni učinak prvog negativan, s obzirom na to da vrši homogenizaciju i zatvaranje pripadnika jedne grupe, istovremeno se suprotstavljajući onima koji toj grupi ne pripadaju. S druge strane, društveni učinak drugog je pozitivan, jer gradi poverenje među pripadnicima različitih grupa. Na bazi te razlike moguće je pretpostaviti da socijalni kapital u svojoj suštini nosi potencijal za opšti razvoj, ali takođe potencijal za razvoj socijalnopatoloških pojava kao što su diskriminacija, nepotizam, korupcija, organizovani kriminal i sl. Cilj ovog rada je da ukaže na moguću negativnu dimenziju socijalnog kapitala koja posebno dolazi do izražaja u društvima sa nedovršenim pravnim sistemom, društvima koja imaju razvojne probleme, visoku koncentraciju i centralizaciju u raspodeli društvene moći i uopšte društvima koja prolaze kroz neku vrstu tranzicije, a na koju nisu imuna ni ekonomski i politički stabilna i razvijena društva.

Ključne reči: socijalni kapital, društvena moć, diskriminacija.

Valentina Sokolovska

Filozofski fakultet, Univerzitet u Novom Sadu

**Socijalne mreže, socijalni
kapital i društveni status**

Rad se bavi analizom uloga koje socijalni resursi i socijalni kapital imaju procesu sticanja statusa u društvu. U ovom pogledu, teorija socijalnih mreža prepoznaje dva ključna problema: prvo, kako definisati pojam socijalnog resursa i na koji način ga operacionalizovati, i drugo, kakva je uloga socijalnih resursa u procesu sticanja društvenog statusa. Dosadašnja istraživanja akcenat stavljaju ili na resurse koje nosi sama individua ili na resurse koji postoje u mreži. Jedan od odgovora koje ova teorija nudi jeste i sinteza „kontakta kao resursa“ i „mreže kao resursa“, odnosno zaključak da u sticanju društvenog statusa i pristup i korišćenje socijalnih resursa imaju važnu ulogu.

S druge strane, socijalni kapital predstavlja poziciju koju individua zauzima u mreži i on takođe utiče na kooperativnost njenih članova. U odnosu na ovaj problem javljaju se tri dominantna pristupa. Prvi naglašava uzajamno poverenje i spremnost na saradnju u okviru mrežnih odnosa (kohezivne mreže), drugi ističe takmičarske situacije i probleme koji pri tom nastaju (strukturne rupe), dok se treći bavi međusobno isključivim klikama koje se formiraju u okviru mreža (mreže sa razdvojenim klikama). Društveni status je determinisan određenim tipom socijalnog kapitala, strukturom mreže ili vrstom resursa u odnosima.

Ključne reči: socijalna mreža, socijalni kapital, društveni status.

Suzana Ignjatović

Institut društvenih nauka, Univerzitet u Beogradu

Linova teorija socijalnog kapitala

Teorija socijalnog kapitala Nana Lina predstavlja prvu zaokruženu savremenu sociološku teoriju socijalnog kapitala nakon Burdijea i Kolmana. Među velikim brojem definicija socijalnog kapitala, Linova konceptualizacija je najobuhvatnija, jer su u njoj dati elementi socijalnog kapitala, mehanizmi reprodukcije socijalnog kapitala, povezanost socijalnog kapitala sa društvenom strukturom i društvenim delanjem. Paradigmatska osnova Linove teorije je *mrežna teorija*, a njegova epistemološka orijentacija je metodološki individualizam. Lin je doprineo raspravi o socijalnom kapitalu na nekoliko nivoa: 1) Lin se sistematično bavio teorijskim i metodološkim pitanjima koja dominiraju savremenom raspravom o socijalnom kapitalu; 2) Lin je razvio teoriju socijalnog kapitala kao deo opšte teorije društvene strukture; 3) Lin je razvio metodološki instrument za istraživanje socijalnog kapitala (*name generator* – generator imena). U radu se fokusiram na sva tri domena Linovog rada. Linova teorija će biti razmotrena u kontekstu drugih teoretičara mrežnog pristupa koji su koristili pojam socijalnog kapitala ili srodne pojmove, kao što su Ronald Bart i Mark Granoveter. Pošto pojam socijalnog kapitala ima važnu političku dimenziju, analiza će prevazići okvir teorijskih pitanja o socijalnom kapitalu. U radu će biti prikazana Linova pozicija u akademskom i političkom kontekstu. Najvažniji aspekt je komparacija sa takozvanim *akademsko-političkim preduzetnicima* koji su ovaj pojam uveli u javnopolitičku sferu (Kolman, Patnam, Vulkok).

Ključne reči: Nan Lin, socijalni kapital, društvena struktura, mrežna teorija.

Pavle Milenković

Filozofski fakultet, Univerzitet u Novom Sadu

Društveni kapital i balkansko društvo rizika

Teorije društvenog kapitala kreću se između dva pola: komunitarističke obnove civilnog društva Roberta Patnama i kritičke analize različitih vrsta kapitala kao medijuma društvenih nejednakosti Pjera Burdijea. Postavi li se između ovih krajnosti, novija socijalna istorija jugoslovenskog/srpskog društva nameće, između ostalih, sledeća pitanja: da li je tranzicija/transformacija srpskog društva sa svojim dramatičnim obrtima moguća u okvirima patnamovske paradigme, ili je bolje objašnjava burdijeovski osvrt na nejednako prisvajanje/pristup izvorima društvene, kulturne/simboličke moći? U kojoj meri te uz kakva ograničenja koncept društvenog kapitala sa svojim osnovnim elementima (akteri, mreža, institucije, poverenje) može biti primenjen na balkansko društvo rizika – koje karakteriše tanka liberalno-demokratska tradicija, česti i zabrinjavajući diskontinuiteti, nizak stepen poverenja u institucije poretka, izraženo razilaženje u vrednosnim orijentacijama te nepostojanje jasnog razvojnog plana? Takođe se nameće pitanje o opštem liberalističkom horizontu diskursa o društvenom kapitalu, što implicira da ga se raspravlja ponajpre za određeni tip društva. Iznova se mora preispitati da li naglašena diskontinuiranost u društvenoj istoriji Balkana, s posebnim osvrtom na noviju političku i kulturnu prošlost, dovodi u pitanje liberalnoideološke pretpostavke građanskosti kao predispozicije društvenog kapitala.

Ključne reči: Balkan, društveni kapital, tranzicija, transformacija, društvo rizika.

Mirjana Bobić

Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu

Primena pojma socijalnog kapitala u razumevanju braka i porodice u savremenoj Srbiji

Tekst predstavlja primenu pojma socijalnog kapitala u demografskoj i sociološkoj analizi bračno-porodičnog habitusa savremene Srbije (bez Kosova i Metohije). Kao empirijska podloga koriste se dve vrste građe: statistički podaci i rezultati četiri reprezentativna istraživanja Instituta za sociološka istraživanja Filozofskog fakulteta 2003-2010.

U prvom delu se gradi analitički okvir. Prvo se sistematizuju tri škole mišljenja, povezane sa Burdijeom, Kolmanom i Patnamom. Autorka se opredeljuje za Burdijeove i Kolmanove koncepcije, koje kombinuje sa Bekerovom novom ekonomikom domaćinstva. Na taj način se paradigme socijalnog i humanog kapitala povezuju sa demografskim diskursom. Demografski procesi i strukture promišljaju se kao razmene resursa i kapitala među pojedincima, ali i mrežama (srodstva, porodičnih sistema) zasnovanih na poverenju i reciprocitetu i usmerenih ka bio-socijalnoj i reprodukciji habitusa. Pojedinci su akteri čije je delanje racionalno, ali i iracionalno u jednom vrlo osetljivom domenu ličnog življenja u kome se prepliću objektivne strukture (pozicije) i dispozicije/izbori.

Rezultati domaćih istraživanja demografskog režima, rodni strategija i intergeneracijskih relacija, kao i vrednosnih profila, ukazuju na značajnu prevalenciju povezujućeg („bonding“), na uštrb premošćujućeg („bridging“) kapitala u uslovima nedovršene transformacije, niskog životnog standarda stanovništva Srbije, u društvu niske demokratske kulture, liberalizma i nepoverenja ljudi u državu i institucije. Privatna sfera je zato hipertrofirana, ali je istovremeno i konfliktna (rizična). Nalazi potvrđuju da su rodni odnosi i dalje bitno patrijarhalni, asimetrični i komplementarni („vladavina muškaraca“), ali da ima i izvesnih pomaka. Odsustvo države blagostanja uz strukturne barijere ne samo da usporava individualizaciju, posebno žena, već vitalno ugrožava i emancipaciju mladih, čija je jedina strategija odlaganje (odrastanja, braka i rađanja) pa i odustajanje, ali ne i njihova radikalnija promena.

Usporena kako društvena, tako i demografska, transformacija proizvodi velike demografske gubitke (negativan prirodni priraštaj, emigracija, depopulacija), kao i mnogostruke socijalne posledice.

U zaključku se razmatra revitalizacija demografskog režima, posredstvom, pored ostalog, i demokratizacije rodni i odnosa u porodici, kao i što se ukazuje na ekonomičniju upotrebu jednog resursa – *vremena tokom života*, što je do sada nedovoljno korišćen, a dostupan i obiman kapital.

Ključne reči: demografija porodice, Srbija, kapitali, ekonomija vremena tokom života.

Srđan Šljukić i Marica Šljukić

Filozofski fakultet, Univerzitet u Novom Sadu

Socijalni kapital, zemljoradničke zadruge i odgovornost političke elite u Srbiji

Polazeći od različitih teorija socijalnog kapitala (Burdije, Kolman, Patnam, Lin i dr.), moguće je tvrditi da su zemljoradničke zadruge, formirane i kao rezultat aktiviranja socijalnog kapitala, sposobne da isti dalje razvijaju, kao i da ga transformišu u ekonomski i tako doprinesu ruralnom razvoju. U srpskom društvu, međutim, na ovakvom putu razvoja stoje najmanje dve prepreke, koje se očituju upravo u nedostatku jednog od oblika socijalnog kapitala: poverenja seljaštva u državu, ali i u samu instituciju zemljoradničke zadruge. Ovo poverenje u Srbiji je uništeno u vreme postojanja socijalističkog sistema. Uprkos deklarativnom zalaganju za obnovu zemljoradničkog zadrugarstva, politička elita u poslednjih dvadeset godina gotovo ništa nije učinila na tom polanu. Novija događanja (Nacrt zakona o zadrugama, udeo državnog budžeta za 2011. godinu namenjen poljoprivredi i sl.) ovakav zaključak potvrđuju.

Ključne reči: zemljoradničke zadruge, politička elita, socijalni kapital, srpsko društvo.

Jelisaveta Vukelić i Irena Petrović

Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu

Socijalni kapital kao podloga kolektivnog delovanja – slučaj ekološkog aktivizma u dva grada u Srbiji

Prema u društvenim naukama široko rasprostranjenom shvatanju, socijalni kapital olakšava saradnju građana i na taj način omogućava efikasnije rešavanje zajedničkih problema odnosno postizanje kolektivnih ciljeva (Putnam, 2003, 2008, Norris, 2002). Naime, ako u okviru zajednice postoji komunikacija, ako su ljudi solidarni i imaju poverenja jedni u druge, može se pretpostaviti da će se lakše udruživati i biti uspešniji u rešavanju zajedničkih problema. S druge strane, u onim društvima u kojima ne postoji tradicija građanske saradnje (tj. premošćujući socijalni kapital nije razvijen), teže je ostvariti kolektivno delovanje (Putnam, 2003).

Cilj ovog rada je da se na temelju rezultata empirijskog istraživanja dva grada u Srbiji sa izraženim ekološkim problemima – Pančeva (N=450) i Bora (N=350) – testira hipoteza o povezanosti socijalnog kapitala i ekološkog aktivizama. Ono što se posebno želi utvrditi jeste sledeće: koliko je razvijen socijalni kapital u ova dva grada; koliko je rasprostranjen ekološki aktivizam (imajući u vidu izraženost ekoloških problema); te na koji način (ne)razvijenost socijalnog kapitala utiče na mogućnosti ostvarivanja ekološki inspirisane kolektivne akcije?

Ključne reči: socijalni kapital, kolektivno delovanje, ekološki aktivizam.

Marta Kolčinjska

doktorantkinja na Postdiplomskoj školi za društvena istraživanja,
Poljska akademija nauka

Poverenje u demokratske institucije na Zapadnom Balkanu

Cilj ovoga projekta jeste da ispita društvene i političke determinante poverenja, posebno poverenja u demokratske institucije, na Zapadnom Balkanu, kao delu šireg evropskog regiona. Autori kao što su F. Fukujama ili R. Patnam smatraju poverenje vitalnim elementom socijalnog kapitala. U demokratskim porecima, građani donose odluke u procesu delegiranja vlasti u uslovima neizvesnosti u pogledu motivacija i budućih postupaka političkih vođa. Poverenje u državne ustanove je stoga jedno od ključnih načela koja omogućavaju održivost i legitimnost političkih sistema. Političko poverenje bi se dakle moglo definisati kao „ocena građana da su sistem i nosioci vlasti odgovorni, i da će postupiti ispravno i ukoliko nisu podvrgnuti neprekidnom nadzoru“ (Miller and Listhaug). Iako je izvesna mera „zdravog nepoverenja“ neophodna radi kontrole demokratskih ustanova, poverenje je od suštinskog značaja za održanje demokratije i njeno primereno i zadovoljavajuće funkcionisanje. Međutim, poverenje zavisi od već postignutog nivoa demokratije. U ovom radu biće izložena kvantitativna analiza odnosa između poverenja, s jedne strane, i demokratije i nivoa ekonomskog razvoja, kao i individualnih varijabli socioekonomskog statusa, na drugoj. Podaci za analizu biće izvučeni iz skorijih talasa Svetske studije vrednosti (WVS). Nameravam da identifikujem sličnosti i razlike između obrazaca koji se mogu naći u zemljama Zapadnog Balkana i u drugim evropskim regionima, čime će se poboljšati razumevanje i podstaći debata o osobenim karakteristikama i stanju demokratije u regionu Zapadnog Balkana.

Ključne reči: Zapadni Balkan, poverenje, demokratija, socijalni kapital, institucije.

Mr Natalija Žunić

Pravni fakultet Niš

Dr Danijela Gavrilović

Filozofski fakultet Niš

**„Bonding, bridging and linking“ –
ženske mreže kao izvor socijalnog kapitala**

Vodeći teoretičari koncepta socijalnog kapitala (na primer Robert Putnam) nisu uzimali u obzir rodne nejednakosti. Odnosno, nisu ukazali na različite socijalni i civilni milje u kojem muškarci i žene funkcionišu. Analize pokazuju jasne razlike koje postoje s obzirom na okolnosti i kontekste u kojima se nalaze muške i ženske organizacije i mreže, i pokazuju da se muškarci i žene često kreću u različitim formalnim i neformalnim krugovima (istraživanja se odnose na građansku participaciju žena i muškaraca, i različiti nivo i oblik političke participacije, s obzirom na političko znanje, političku kulturu, političku socijalizaciju i dr).

Fokus analize u ovom tekstu je na ženskim mrežama, kao i na vrstama i funkcijama socijalnog kapitala koje one proizvode. Ove organizacije civilnog društva povezuju žene koje su veoma različite, a sličnost koja ih povezuje jeste upravo to što su žene i kao društvena grupa dele isto socijalno iskustvo (Arlin M. Jang). U tom smislu možemo govoriti i o povezivanju i premošćavanju kao funkcijama socijalnih kapitala žena okupljenih u ženskim grupama. Razvrstati aktivnosti ženskih grupa po vrstama i funkcijama socijalnog kapitala koji proizvode jeste naša intencija. Osnovno pitanje koje nas zaokuplja jeste da li se žene, koje su umrežene, ponašaju kao pripadnice ženskog roda i ženskih grupa, ili pre svega kao pripadnice određenih slojeva, etničkih grupa i/ili svojih političkih partija? Drugo važno pitanje jeste, da li ovakve grupe i mreže povezuju žene i muškarce kroz zajedničke interese ili ih odvajaju i zatvaraju u muške i ženske mreže, koje ostvaruju sopstvene interese? Da li je socijalni kapital rodno neutralan koncept? Treće značajno pitanje jeste, u kojoj meri postoji korelacija (povezivanje-bonding- socijalnih kapitala) između pripadnosti ženskim mrežama i učesća žena u drugim dobrotvornim, kulturnim i ostalim organizacijama i mrežama koje rade

za opšte dobro? Tekst će se zasnivati na analizi aktivnosti različitih ženskih udruženja i mreža, kao i na nalazima EVS za Srbiju (2008).

Ključne reči: socijalni kapital, ženske grupe, ženske mreže.

Danijela Gavrilović i Miloš Jovanović

Filozofski fakultet, Univerzitet u Nišu

Poverenje i legitimacija – slučaj Srbije

Socijalni kapital podrazumeva određenu „moralnu gustinu“ u društvu koja implicira poverenje i uspostavljanje veza sa drugima – pojedincima, grupama i institucijama, koje su opet reper za formiranje sopstvenog habitusa, životnih strategija i ponašanja. Rezultati dosadašnjih istraživanja pokazuju da je nivo poverenja koje ljudi imaju u druge ljude u Srbiji veoma nizak, i da je u poređenju sa ostalim zemljama u okruženju i Evropi znatno niži (WVS, 2000, 2005, EVS 2008). Srbija deli dosta od iskustva postsocijalističkih, tranzicionih zemalja, kako u regionu (Zapadni Balkan), tako i šire (Istočna Evropa). No, verovatno da određene specifičnosti (rat u bivšoj Jugoslaviji 90-ih, raspad SRJ i „odlazak“ Crne Gore, te proglašavanje Kosova za posebnu državu) kao i opšta socijalna i ekonomska kriza, koje rezultiraju „kašnjenjem“ u tranzicijskim procesima, imaju određeni uticaj na zabeleženi nivo poverenja. Podaci, takođe, govore o veoma niskom nivou građanske participacije, što bi se moglo čitati kao finalno poglavlje postpetooktobarske ere i razočaranja u novu političku elitu, ali i u politički sistem u celosti.

Polazeći od ovih podataka želimo da u tekstu na osnovu analize empirijskih (kvantitativnih i kvalitativnih) podataka prepoznamo vrednosti na osnovnu kojih stanovnici Srbije legitimišu svoje ponašanje i uspostavljanje veza sa drugim ljudima. Želimo da uočimo da li se ljudi u društvenom delanju rukovode kolektivističkim ili individualističkim vrednostima. Na osnovu nalaza možemo uvideti da li vrednosti koje usvajaju naši ispitanici indukuju tradicionalističke društvene odnose ili mogu biti podsticaj demokratskom osnaživanju društva.

Tekst se zasniva na analizi rezultata dobijenih istraživanjem „Socijalni i kulturni kapital u Srbiji“ (2011) (upitnik i fokus grupni intervjui).

Ključne reči: vrednosti, legitimacija, poverenje, Srbija, socijalni kapital.

Juliana Jovičić i Svenka Savić

Univerzitet u Novom Sadu

Nevidljivi socijalni kapital žena

Pjer Burdije objašnjava socijalni kapital muškaraca i žena u evropskim društvima. U XIX veku socijalni i kulturni kapital u patrijarhalnim društvima uglavnom se nalazio u rukama muških autoriteta. Ženama je bilo određeno mesto u privatnoj i domaćoj sferi. Tek je mali broj Srпкиnja koje su živele u Austrougarskoj monarhiji uspeo da iz privatne stupi u javnu sferu. Jedna od njih je bila Wilhelmina Karadžić-Vukomanović (Mina, 1828-1894), kćerka slavnog srpskog jezičkog reformatora i sakupljača narodne književnosti Vuka Stefanovića Karadžića. Ona je živela u interkulturalnoj privatnoj sferi: njena je majka, naime, bila Austrijanka (Ana Kraus). Stoga je Mina odgojena u dve kulture, austrijskoj i srpskoj.

Mina je bila nadarena slikarka (ostavila je pedesetak slika), što je relativno nepoznat podatak u našoj kulturi. Ali pre svega, pomagala je ocu da ostvari svoju misiju kao jezički reformator i izdavač više značajnih knjiga o srpskim narodnim pesmama i pričama, jeziku, istoriji i kulturi. Minin doprinos očevom radu i misiji nije u dovoljnoj meri priznat, uglavnom zbog raspodele društvenog, kulturnog, naučnog i političkoj autoriteta u muškim rukama (čak i danas).

U ovom radu želimo da istaknemo Minin doprinos evropskoj kulturi posle smrti njenog oca, kada je ona decenijama bila glavni urednik, izdavač i distributer njegovih knjiga širom Evrope. Podaci na kojima se analiza zasniva sastoje se od privatnih pisama (ukupno njih 20) koje je Mina pisala ocu i bratu.

Primenjujemo metod kritičke analize diskursa iz perspektive rodni studija, i zaključujemo da su njen uticaj i doprinos bili značajniji no što je nauka to do sada priznavala. Minu bi trebalo nazvati koautorkom Vukovih radova koje je priredila i objavila posle njegove smrti.

Ključne reči: interculturalni i rodni aspekti, privatna korespondencija, 19. vek.

Gregor Bulc

Fakultet za društvene nauke, Univerzitet u Ljubljani

Umetničko polje, stripovi i kulturni kapital u Sloveniji

Putem analize stripovske scene u Sloveniji tokom poslednjih pedeset godina i izložbi stripova Kostje Gatnika održanih tokom protekle decenije u vrhunskim slovenačkim kulturnim ustanovama, autor pokušava da pokaže kako umetničko polje apsorbuje (*pot*) kulturni kapital/diskurs tzv. „nekomercijalne“ masovne kulturne proizvodnje.

Autor tvrdi da se pretpostavljena autonomija umetničkog polja sastoji ne od stvarne autonomije delovanja celokupnog umetničkog polja već od autonomije specifičnog kulturnog kapitala/diskursa – modernističkog kulturnog kapitala/diskursa. Kulturni posrednici (teoretičari umetnosti, kritičari, kustosi itd.) uglavnom zanemaruju važnu ulogu koju modernistički kulturni kapital/diskurs, uključujući i njihov sopstveni, igra u održavanju podele između umetnosti i masovne kulture. Iako, danas, neki proizvodi masovne kulture prolaze kao umetnička dela (npr. neke grafičke novele, umetnički filmovi) i obratno (npr. Tri tenora), zahvaljujući modernističkom diskursu kulturnih posrednika podela na umetnost i „komercijalnu“ masovnu kulturu opstaje i dalje. U novije vreme, u Sloveniji, nečiji visok kulturni kapital označava uglavnom (pri)znanje i poznavanje različitih stvaralačkih kulturnih objekata/praksi kao *umetničkih*, to jest upotrebu različitih kulturnih rečnika i kompetenciju u „čitanju“ različitih kulturnih formi. Može se, stoga, tvrditi da Burdijeova teza o reprodukciji društvenih nejednakosti putem kulturnog kapitala i kulturnog ukusa ostaje veoma relevantna.

Preplitanje tradicionalne visoke kulture i tradicionalne popularne kulture na različitim nivoima ne znači egalitarnije i demokratskije društvo, niti znači da specifična kulturna potrošnja više ne funkcioniše kao znak prestiža za povlašćene društvene klase. To samo znači da je podela između tradicionalne visoke kulture i tradicionalne popularne kulture postala anahrona. Simboličke granice između kulturnih ukusa i dalje postoje, kao što postoji i društvena stratifikacija, koju granice između tih ukusa označavaju i reprodukuju.

Ključne reči: kulturni kapital, strip, umetničko polje, modernizam, masovna kultura, Slovenija.

Višnja Kisić

doktorantkinja na Filozofskom fakultetu, Univerzitet u Beogradu

Stvaranje fizičkog, ljudskog, ekonomskog, socijalnog i kulturnog kapitala kroz programe volontiranja u muzejima: slučaj Narodnog muzeja u Beogradu

U ovom radu istražuju se razvojni i transformativni potencijali programa volontiranja u muzejima, koji se mogu realizovati putem generisanja pet vrsta kapitala za sve ljučne aktere uključene u taj proces. Istovremeno, rad pruža uvid u sadašnju situaciju u vezi s ovom praksom u Srbiji.

Tvrdim da je krajnja uloga muzeja, onako kako je definiše ICOM, razvoj društva kojem služi i da se deo ove uloge može ostvariti kroz učešće zajednice u programima volontiranja u muzejima. Iz tog razloga, primenjujem teoriju o pet kapitala volontiranja na muzejski sektor i tvrdim da volontiranje u muzejima stvara fizički, humani, ekonomski, socijalni i kulturni kapital za muzeje, volontere, publiku i lokalnu zajednicu. Osim očiglednog efekta po kvalitet usluga koje muzej pruža, ono implicira održivi razvoj, učešće zajednice, demokratizaciju, obrazovanje, doživotno učenje, podizanje kompetencija u zajednici, doprinos kulturnoj raznolikosti i podizanje opšteg kvaliteta života date zajednice. Međutim, u kojoj meri će ovo biti ostvareno znatno se razlikuje od zemlje do zemlje, usled različitih zakonskih okvira i različitih kultura volontiranja, kao i od muzeja do muzeja, usled različite organizacione kulture, stepena otvorenosti, praktične politike i upravljanja volontiranjem.

Ako se postavi tako da poštuje osnovna načela volontiranja, uključujući veći broj volontera i dodeli im specifične zadatke, program volontiranja u muzejima u Srbiji, čak i ako se njime ne upravlja na savršen način, može da stvori vidljivi efekat i da svoj doprinos u smislu stvaranja svih pet kapitala u korist muzeja, volontera, publike i zajednice. Ovo pokazujem kroz studiju slučaja programa volontiranja u Narodnom muzeju u Beogradu.

Ključne reči: volontiranje, obuhvat, učešće zajednice, pet kapitala volontiranja, održivi razvoj

Predrag Cvetičanin

Centar za empirijske studije kulture jugoistočne Evrope, Niš

Jasmina Nedeljковиć

Fakultet za pravne i poslovne studije Novi Sad

Nemanja Krstić

doktorant na Filozofskom fakultetu u Beogradu

IV

Konstruisanje kulturne mape Srbije (2005. i 2010. godine)

Ovaj rad se zasniva na podacima prikupljenim u istraživanjima: „Kulturne potrebe, navike i ukus građana Srbije“ obavljenom 2005. godine (nacionalno proporcionalni slučajni uzorak od 1364 ispitanika); „Kulturne prakse građana Srbije“ Zavoda za proučavanje kulturnog razvitka iz 2010. (nacionalno proporcionalni slučajni uzorak od 1490 ispitanika); i „Socijalni i kulturni kapital u Srbiji“ iz 2010, Centra za empirijske studije kulture jugoistočne Evrope, realizovanom u okviru Regional Research Promotion Programme (telefonska anketa, nacionalno proporcionalni slučajni uzorak od 889 ispitanika)

U analizi podataka koristili smo „recipročni pristup“ u primeni multivarijantne analize korespondenci (Multiple Correspondence Analysis, MCA), kako je opisan u Lebart et al. (1984). Najpre smo na osnovu podataka o kulturnim potrebama ispitanika, kulturnim navikama, ukusima, kulturnom znanju i kulturnoj opremi i predmetima koje poseduju, rekonstruisali polje kulturnih praksi u Srbiji. Zatim smo u ovo polje projektovali sociodemografske varijable (obrazovanje, starost, visina prihoda, materijalno stanje, pol, mesto boravka, region) kao pasivne varijable, da bismo videli u kakvom odnosu one stoje prema kulturnim praksama konstruisanim na ovakav način. U središnjem delu rada poredili smo rezultate dobijene na osnovu podataka iz navedene tri studije, dok smo u završnom delu komparirali rezultatenaših analiza sa rezultatima sličnih studija - u Velikoj Britaniji [Bennett et al, 2009], Finskoj [Kahma and Toikka, 2009] i Flandriji [Roose, van Eijck & Lievens, 2010].

Ključne reči: kulturne prakse, sociodemografske varijable, MCA, Srbija.

Radivoj Stepanov

Filozofski fakultet, Univerzitet u Novom Sadu

Pravni kapital Srbije u tokovima evrointegracija: prošlost, sadašnjost i perspektive

Pravni kapital je pojmovna kategorija koja nije dobila adekvatno određenje niti u okviru sociologije niti u okviru pravne nauke. U Srbiji je pravni kapital krajnje minorizovan i gotovo zapostavljen u pravno-sociološkoj nauci. Socijalni povodi i dramatične okolnosti kroz koje prolazi, ili je prolazilo srpsko društvo, pružaju mnoštvo razloga za pojačan interes, smeliji i dinamičniji naučni, politički i praktički pristup pravnom kapitalu nego za njegovu marginalizaciju.

Srpsko društvo je u periodu od početka 90-ih godina prošlog veka upoznalo teška socijalna iskušenja: raspad države, rat u eks – SFRJ/SRJ regionu i sa svetom, nezapamćenu inflaciju u svetu, etnička čišćenja, destrukciju tržišne ekonomije i bankarskog sistema, deindustrijalizaciju, raspad pravnog sistema, nefunkcionalnost pravosuđa, raspad državnih institucija, nepoverenje u politiku, izborne krađe, višegodišnju izolovanost od sveta. Raspad pravnog kapitala i pravne države je takođe bio prateća pojava opšte socijalne destrukcije na ovim prostorima. Kontinuiran prezir prema pravu i pravnim institucijama u srpskom društvu samo je pojačao osećaj izlišnosti socijalne potrebe za pravnim kapitalom. U takvom socio-kulturnom ambijentu pravni kapital izgubio je civilizacijsku svrhu u srpskom društvu.

Dugotrajnu atrofiju pravnog kapitala u Srbiji ilustruju brojni pokazatelji: spora izgradnja državnih, pravnih i političkih institucija; nedosledna primena pravnih procedura; nedostatak institucija javne i privatne svojine; evropsko osporavanje odredbi Ustava Srbije i državnog zakonodavstva, visoka korupcija u državi, potisnuto civilno društvo, kršenje ljudskih i manjinskih prava, neostvarivanje socijalne pravde.

Politika Srbije okrenuta je evrointegracijama. Pravni kapital Srbije u tome dobija sve više na značaju. Pravo EU je slojevito i razvijeno. U pridruživanju Evropi pravni kapital Srbije postaje jamac uspeha Srbije u evrointegracijama.

Ključne reči: pravni kapital, socijalni kapital, pravne institucije, ustav, zakonodavstvo, evrointegracije, pravo EU.

V

Aleksandar Prnjat

Alfa Univerzitet, Beograd

Religijski zasnovan moralni kapital i njegova upotreba u političkom prostoru

Možda je najbolji način da se uvede pojam religijski zasnovanog moralnog kapitala taj da se isti egzemplifikuje preko jednog zapažanja Maksa Vebera, iz njegovog boravka u Sjedinjenim Državama 1904. Veber pominje pripadnike nekih protestantskih denominacija koji su, upravo zato što se za čin pristupanja tim denominacijama očekivalo strožije pridržavanje izvesnih moralnih normi, imali povoljnije izgleda u poslovanju. Naime, poverenje koje su njihovi partneri mogli da imaju prema njihovoj etici u poslovanju bilo je, prema ovom tumačenju, jedan od razloga njihove veće uspešnosti. Slično tome, religijski zasnovan moralni kapital može, *mutatis mutandis*, imati uticaja u političkom životu. Naime, jedan od izvora legitimacije političkih agenata, institucija i pozicija je moralni kapital a on se može, između ostalog, crpiti iz odnosa prema religiji. U postsocijalističkoj Srbiji političke partije, od desnice do levog centra, povremeno signaliziraju lojalnost prema pravoslavlju hrišćanstvu. Staviše, one takođe i neke svoje poteze u političkoj borbi ponekad interpretiraju kao da su u skladu sa istočnom pravoslavlju tradicijom.

Na primer, predsednik najveće opozicione partije, Srpske napredne stranke (SNS) je na velikom antivladinom mitingu koji je održan u Beogradu 16. 04. 2011 sa zahtevom da se raspišu vanredni parlamentarni izbori, izjavio da je s ovim ciljem otpočeo štrajk glađu i žeđu, a svoj potez je opisao kao „hrišćanski i pravoslavljan“. Istog dana Demokratska stranka (DS), najveća partija vladajuće koalicije, izdaje saopštenje u kojem ukazuje da nije hrišćanski pokušavati suicid. Ovaj primer jasno pokazuje na koji način obe najveće partije u Srbiji nastoje da uvećaju svoj ili podriju konkurentski moralni kapital zasnovan na religiji.

Ključne reči: religija, moralni kapital, politika, Srbija, pravoslavlje.

Marko Škorić i Aleksej Kišjuhas

Filozofski fakultet, Univerzitet u Novom Sadu

Socijalna geometrija kao polje intelektualne kooperacije socijalne psihologije i sociologije

Georg Zimel je jedan od retkih socioloških klasika koji su se eksplicitno bavili mikrosociološkim temama, od kojih je jedna od najpoznatijih analiza značaja brojeva za društveni život. Brojevi su prilično zapostavljena tema u društvenim naukama, jer se njihov značaj često banalizuje tvrdnjom da se psihologija bavi pojedincem, a sociologija društvom ili društvenim institucijama, te se ne obraća pažnja na to u kojoj meri mogu direktno da utiču na individue i društvene odnose. Osečno razdvajanje sociologije i psihologije ne može biti dobro ni za jednu od ove dve nauke, jer čak i kada se preko socijalne psihologije prećutno priznaje postojanje zajedničkog domena izučavanja, zaboravlja se da se i unutar nje same mogu razlikovati dve tradicije – psihološka i sociološka. Problematika socijalnih mreža i zimelovska geometrija u kontekstu svakodnevnog života predstavljaju polje gde se na veoma zanimljiv način mogu demonstrirati delimične intelektualne autonomije ovih nauka, ali i nužnost njihove kooperacije.

Ključne reči: intelektualna kooperacija, socijalna geometrija, brojevi, socijalna psihologija, socijalne mreže.

Ivana Spasić

Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu

Ana Birešev

Institut za filozofiju i društvenu teoriju, Univerzitet u Beogradu

**Država kao
Veliki klasifikator**

U Burdijeovoj teorijskoj koncepciji, različite vrste kapitala se susreću, takmiče i uzajamno konvertuju u polju moći. Kroz stalnu konfliktnu dinamiku uspostavljaju se privremene ravnoteže odnosa snaga, što rezultira socijalnim klasifikacijama ljudi i praksi koje se u određenom periodu prihvataju kao važeće u datom društvu. Pri tom, glavni arbitar relativnih vrednosti i razmenskih tečajeva kapitala, te garant validnosti postojećih klasifikacija, jeste država. U svetlu ovih teorijskih ideja, želimo da dokumentujemo i analiziramo način na koji građani Srbije danas posmatraju državu. Na osnovu fokus-grupnih diskusija obavljenih u okviru projekta „Socijalni i kulturni kapital u Srbiji“, u kojima je reč „država“ pominjana toliko puta da predstavlja verovatno najučestaliji pojedinačni termin, ukazujemo na paradoksalni karakter ovog odnosa. S jedne strane, državi, ovakvoj kakva je, u smislu konkretnih institucija, ljudi koji ih vode, uopšte nosilaca javnih funkcija, kao i praktične politike koju oni sprovode, građani odriču legitimnost i reprezentativnost u odnosu na društvo kojem bi trebalo da služi. S druge strane, država se opisuje kao svemoćni i sveprisutni demijurg, koji do pojedinosti određuje život običnih ljudi, i kojem se pripisuje sva odgovornost kako za nastale probleme, tako i za njihovo moguće rešavanje. Tvrdi se, takođe, da je upravo država kriva što su na delu „pogrešna“ vrednovanja tipova kapitala i „pogrešne“ socijalne klasifikacije, nasuprot onome što vrednuju i veruju obični ljudi. Ovim opisima oslikava se jedno nemoćno, nesamostalno društvo, koje gotovo da i ne postoji, osim kao svojevrsan privezak Državi. Ovakav stav, istina, demonstrira jasne kritičke kapacitete građana Srbije, no ne treba zaboravljati na njegovo naličje, u vidu pasivizacije i odricanja vlastite odgovornosti za stanje u društvu i njegovu budućnost.

Ključne reči: društvene klasifikacije, polje moći, država, kapitali, Srbija.